

פרק כ"א (1) / דוד והגבעונים

פס' ב קוטע את תיאור ההתרחשות שבסיפורנו וחוזר לבאר את מה שאירע לגבעונים ואת נסיבות פגיעתם בידי שאול, אך הדברים עודם מעורפלים.

אין ספק שהרקע לפרקנו הוא סיפור יהושע והגבעונים (יהושע ט). כידוע, הגבעונים עשו בערמה, התחפשו לבאים מדרך רחוקה, וכך הצליחו להינצל מגורלם של שאר עמי כנען: "וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ שְׁלוֹם וַיִּכְרַת לָהֶם בְּרִית לְחַיֹּתָם וַיִּשְׁבְּעוּ לָהֶם נְשִׂאֵי הָעֵדָה" (יהושע ט, טו). משנתבררה זהותם, כעסו העם על הנשיאים, וכנראה אף ביקשו לפגוע בגבעונים ולהרגם, אך הנשיאים סירבו להפר את השבועה:

(יח) וְלֹא הַכּוּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי נִשְׁבְּעוּ לָהֶם נְשִׂאֵי הָעֵדָה בְּה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְנּוּ כָל הָעֵדָה עַל הַנְּשִׂאִים: (יט) וַיֹּאמְרוּ כָל הַנְּשִׂאִים אֵל כָּל הָעֵדָה אֲנַחְנוּ נִשְׁבְּעוּ לָהֶם בְּה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה לֹא נוּכַל לְנָגֵעַ בָּהֶם: (כ) זֹאת נַעֲשֶׂה לָהֶם וְהַחַיָּה אוֹתָם וְלֹא יִהְיֶה עֲלֵינוּ קֶצֶף עַל הַשְּׂבוּעָה אֲשֶׁר נִשְׁבְּעוּ לָהֶם:

לשון שבועה חוזרת כאן שוב ושוב, ומפורש בדברי הנשיאים שהפרת השבועה תביא קצף על בני ישראל. משום כך פסקו יהושע והנשיאים שהגבעונים יחיו, אך יהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה'.

כעת מתברר, שכעבור כמה דורות הפר שאול את השבועה ופגע בגבעונים. מתי עשה זאת שאול, ובאיזה הקשר?

רש"י הביא את שתי הדעות בחז"ל. הגמרא ביבמות (עח ע"א) אומרת: "וכי היכן מצינו בשאול שהמית הגבעונים? אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן". לפי דעה זו, שאול לא המית את הגבעונים בפועל, והכוונה לפגיעה עקיפה בהם. הירושלמי (קידושין פ"ד ה"א) סבור אף הוא שהגבעונים נפגעו בזמן הריגת כוהני נוב, אך לדעתו הפגיעה הייתה ישירה: "על אשר המית ממנו ז' אנשים: שני חוטבי עצים ושני שואבי מים וחזן וסופר ושמש".

על דרך הפשט פירושים אלו קשים, שכן מן הכתוב נראה כי שאול המית גבעונים בפועל, וכי עשה זאת על מנת לפגוע בהם דווקא: "וַיִּבְקֶשׂ שָׂאוֹל לְהַכֹּתָם בְּקִנְאָתוֹ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְהִי כֵן". ואכן, רש"י עצמו פירש על דרך הפשט: "בתתו לב לנקות ולטהר את ישראל ולעשות צרכיהם בקש להרגם", והוסיף: "וקנאה זו לטובה". בכתוב אכן קשה למצוא טעם מפורש למעשהו של שאול, ומה הייתה הסיבה הספציפית שבגינה קינא לבני ישראל וליהודה בהריגת הגבעונים.³ עם

א. הנספחים לספר שמואל

כפי שצינו בסוף השיעור הקודם, פסוקי הסיכום שבסוף פרק כ' חותמים את פרקי ספר שמואל המהווים רצף אחד. בארבעת הפרקים האחרונים של הספר מובאים שישה 'נספחים' שאין ביניהם קשר ישיר ואינם מהווים רצף כרונולוגי או טקסטואלי כלשהו. ששת הנספחים הם:

1. כ"א, א-יז – פרשת דוד והגבעונים.
2. כ"א, טו-כב – המלחמות עם ענקי פלשתים.
3. כ"ב – שירת דוד.
4. כ"ג, א-ז – דברי דוד האחרונים.
5. כ"ג, ח-לט – גיבורי דוד.
6. כ"ד – פרשת המפקד.

הנספחים מסודרים סדר כיאסטי. במרכזם קטעי השירה (3-4), סביבם סיפורי המלחמות של גיבורי דוד (5,2), ובמעטפת החיצונית (6,1) שני סיפורים על התמודדות עם פורענות בארץ – רעב או דבר – המסתיימים שניהם בדרך דומה: "וַיַּעֲתֶר אֶ-לֹהִים לְאַרְצָךְ" (כ"א, יז), "וַיַּעֲתֶר ה' לְאַרְצָךְ" (כ"ד, כה).

עתה נתחיל ללמוד את 'הנספחים' הללו, וננסה להבין את משמעותם ואת חשיבותם להכרת דמותו של דוד ולמבנה ספר שמואל ככלל. שיעור זה יעסוק בנספח הראשון – פרשת דוד והגבעונים – והוא יהיה מעט ארוך מן הרגיל, על מנת להכיל את כל העניין בשיעור אחד.

ב. הרעב

פרקנו פותח בַּמַּצָּג – תיאור המצב החמור בארץ והסבר רוחני לו:

(א) וַיְהִי רָעַב בְּיַמֵּי דָוִד¹ שְׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה וַיִּבְקֶשׂ דָּוִד אֶת פְּנֵי ה' וַיֹּאמֶר ה' אֵל שָׂאוֹל וְאֵל בֵּית הַדְּמִים עַל אֲשֶׁר הִמִּית אֶת הַגְּבְעָנִים: (ב) וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לְגְבְעָנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם וְהַגְּבְעָנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה כִּי אִם מִיַּתֵּר הָאֲמֹרִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִשְׁבְּעוּ לָהֶם וַיִּבְקֶשׂ שָׂאוֹל לְהַכֹּתָם בְּקִנְאָתוֹ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְהִי כֵן:

מהתמשכות הרעב הבין דוד שיש כאן תופעה רוחנית,² ועל כן ביקש את פני ה'. תשובת ה' מפתיעה במקצת: אנו שומעים כאן לראשונה ששאול המית את הגבעונים. אמנם

1 כבר מן המילים "בימי דוד" ניתן ללמוד שהסיפור אינו חלק מרצף, כמו הפרקים הקודמים, אלא הוא עומד בפני עצמו. הסיפורים הקודמים, שהיוו כאמור רצף, נפתחו בדרך כלל בצירוף "ויהי אחרי כן" (עיי' ח', א; י', א; י"ג, א; ט"ו, א).

2 גם במקומות אחרים מצינו שרעב של שלוש שנים הוא פורענות הבאה בירור מאת ה', כמו בימי אליהו (עיי' מל"א י"ח, א) ובימי אלישע (מל"ב ח, א).

3 ייתכן שמעשה זה קשור למעשה קנאה אחר של שאול, שעליו המקרא מעיד במפורש – הכרתת האובות והידעונים: "וְשָׂאוֹל הִסִּיר הָאֲבוֹת וְאֶת הַיְדֻעָנִים מִהָאָרֶץ" (שמ"א כ"ח, ג). מאחר שזו הפעולה המדינית הדתית היחידה המוכרת לנו מימי שאול, יש מקום לקשר אותה עם קנאתו בעניין הגבעונים. יש אולי תימוכין לסברה זו בהדגשה: "וְהַגְּבְעָנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה כִּי אִם מִיַּתֵּר הָאֲמֹרִי". השם 'אמורי' משמש גם ככינוי כללי

דברי הגבעונים ובדרישתם ניכרת היטב האיבה האישית כלפי שאול,⁸ והם מבקשים נקמה סמלית: להמית שבעה מצאצאיו, כנגד הפרת השבועה שנזכרה בפס' ב.⁹

ועדיין נותרה לדוד הבחירה כיצד לקיים את דרישת הגבעונים:

(ז) וַיַּחְמַל הַמֶּלֶךְ עַל מַפְיֵשֶׁת בֶּן יְהוֹנָתָן בֶּן שָׁאוּל¹⁰ עַל שִׁבְעַת ה' אֲשֶׁר בִּינְתָם בֵּין דָּוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בֶּן שָׁאוּל: (ח) וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֶת שְׁנֵי בָנֵי רִצְפָּה בַת אֵייה אֲשֶׁר יָלְדָה לְשָׁאוּל אֶת אַרְמֹנִי וְאֶת מַפְבֹּשֶׁת וְאֶת חַמְשֵׁת בְּנֵי מִיכַל בַת שָׁאוּל אֲשֶׁר יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן בְּרִזְלֵי הַמְּחֻלְתִּי:¹¹ (ט) וַיִּתְּנֵם בְּיַד הַגְּבֻעִים וַיִּקְעֵם בְּהָר לַפְּנֵי ה' וַיִּפְּלוּ שִׁבְעָתָם יַחַד וְהָמָּה הִמְתּוּ בַיָּמִי קָצִיר בְּרֵאשִׁימִים בְּתַחֲלַת קָצִיר שְׁעָרִים:

אמנם על דרך הפשט נראה שהוא מדברי הגבעונים; ואולי ביקשו לתת את נקמתם ב"בחיר ה'" מכיוון שהשבועה בימי יהושע הייתה בשם ה' (עיין יהושע ט', יח-ט).

8 לעיל פרק ד' (שיעור 9) ראינו ביטוי נוסף לשנאתם של הגבעונים לשאול.

9 הקשר בין שבועה למספר שבע מתבטא גם במקומות אחרים, כמו הברית בין אברהם ואבימלך: "וַיִּצַב אַבְרָהָם אֶת שִׁבְעַת כְּבָשֶׁת הַצֹּאן לְבִדְהָן. וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל אַבְרָהָם מַה הִנֵּה שָׁבַע כְּבָשֶׁת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הֻצַּבְתָּ לְבִדְהָן. וַיֹּאמֶר כִּי אֶת שִׁבְעַת כְּבָשֶׁת תַּקַּח מִיָּדִי בְעִבּוֹר תְּהִיָּה לִי לְעֵדָה כִּי חִפְּרָתִי אֶת הַבָּאָר הַזֹּאת. עַל כֵּן קָרָא לְמָקוֹם הַהוּא בָּאָר שִׁבְעָה כִּי שָׁם נִשְׁבַּעוּ שְׁנֵיהֶם" (בראשית כ"א, כח-לא).

10 אזכור מפיושות מצמצם את התקופה שהסיפור היה יכול להתרחש בה, שהרי מובן מכאן כי לא ייתכן שהוא אירע קודם המפגש הראשון בין דוד ומפיושות (לעיל פרק ט'). ברם, אפשר שהדבר קרה עוד לפני מרד אבשלום, ושהוא אחת העילות לדברי הבלע של שמעי בן גרא לדוד בזמן בריחתו מירושלים: "צֵא צֵא אִישׁ תְּדַמִּים וְאִישׁ הַגְּלִיעֵל. הַשִּׁיב עֲלֶיךָ ה' כֹּל דְּמֵי בַיִת שָׁאוּל אֲשֶׁר מָלַכְתָּ תַּחְתּוֹ..." (ט"ז, ט"ח). כפי שצינו שם (שיעור 35), ייתכן שבדברים אלו כיוון שמעי גם להריגת שבעה מצאצאי שאול.

11 פסוק זה קשה עד מאוד: ראשית, לעיל ו', כג נאמר "וּלְמִיכַל בַּת שָׁאוּל לֹא הָיָה לָהּ יָלֵד עַד יוֹם מוֹתָהּ"; שנית, אמנם מיכל נישאה בזמן מסוים לאיש אחר, אך איש זה היה, כזכור, פלטי בן ליש (ראה שמ"א כ"ה, מד ושמ"ב ג', טו ובשיעורינו שם [שיעור 49 לספר שמ"א ושיעור 6 לספר שמ"ב]), ואילו לעדריאל בן ברזילי המחולתי נישאה מרב אחותה (שמ"א י"ח, יט)!

רוב המפרשים הלכו בעקבות דברי חז"ל (סנהדרין דף יט ע"ב) כי מדובר בבניה של מרב, אלא שמיכל גידלה אותם, ועל כן נקראו על שמה.

פירוש יוצא דופן הציע אחד מגדולי מדקדקי ספרד במאה ה"א, ר' יונה אבן ג'נאח. אבן ג'נאח מביא (ספר הרקמה פרק כ"ח) רשימה של עשרות מקומות במקרא שנתחלפה בהם מילה אחת במילה אחרת בגלל דמיון ביניהן, והוא מציין בה גם לפסוק שלנו; לדעתו הכוונה למרב, ונתחלף שמה במיכל כי "היא אחותה". גישה זו תמוהה עד מאוד, וכבר זיכתה את אבן ג'נאח בהערה חריפה של ר' אברהם אבן עזרא: "ומפרש גדול היה בספרד, והוא פירש ספרים בדקדוק, ופירש ואמר כי 'צדקיהו' תחת 'היוקים' (עיין דניאל א', א); וככה אמר 'אחרי אבשלום לא נטה' (מ"א ב', כח) כי הוא 'שלמה'... וככה מלות רבות כמו מאתים. ואת כולם ירא רוח, כי איך יתכן בלשון שאדם ידבר מלה ורצונו מלה אחרת? והאומר בזה מהמשוגעים הוא נחשב, וכבר פירשתי כולם, וטוב לו שיאמר 'לא ידעתי' ולא יהפך דברי א-להים חיים".

עם זאת, אפשר שדווקא בנידונו יש לאחוז בדברי אבן ג'נאח, אם כי יש לבארם באופן שונה לחלוטין. נראה ברור שאכן צריך היה להיכתב כאן 'מרב'. אלא שהמקרא מבקש להדגיש, שדוד מילא את חובתו כלפי הגבעונים ללא כל נגיעה אישית, וגם לו היה מדובר בילדיה של מיכל – דהיינו בילדים שלו, במידה זו או אחרת – לא היה נמנע מלמסרם.

זאת, דווקא פירוש זה, שעל דרך הפשט הוא מובן יותר, מעורר תמיהה: אם "קנאה זו לטובה" – מדוע נענשו עליה?

מסתבר שמעשהו של שאול אכן היה ממניעים חיוביים, אך עם זאת, היה בו משום הפרת השבועה לגבעונים. גם אם ביקש שאול למנוע השפעה שלילית על עם ישראל, אין בכך הצדקה להפרת שבועה מפורשת שנשבעו בני ישראל לגבעונים, ואשר נשמרה דורות רבים. על חטא זה נדרש עם ישראל לשלם כעת; לפי שעה – בשלוש שנות רעב.

ג. שב"ע

דוד מבין שהדרך היחידה לסיים את הרעב היא לפייס את הגבעונים:

(ג) וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַגְּבֻעִים מַה אַעֲשֶׂה לָכֶם וּבַמָּה אֲכַפֵּר וּבְרַכּוּ אֶת נַחֲלַת ה': (ד) וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַגְּבֻעִים אֵין לָנוּ כֶּסֶף וְזָהָב עִם שָׁאוּל וְעִם בֵּיתוֹ וְאֵין לָנוּ אִישׁ לְהַמִּית בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר מַה אַתֶּם אֹמְרִים אַעֲשֶׂה לָכֶם:

ובכן, בתחילה הגבעונים מסרבים להצעת הפיוס. אף כי דוד לא הציע הצעה מעשית כלשהי, הגבעונים כבר שוללים שתי הצעות אפשריות: תשלום כסף וזהב⁴ והמתת אנשים מישראל. דוד פונה אפוא שוב לגבעונים, ושומע מהם את רצונם האמתי:

(ה) וַיֹּאמְרוּ אֶל הַמֶּלֶךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר כָּלְנוּ וְאֲשֶׁר דָּמָה לָנוּ⁵ נִשְׁמָדְנוּ מִהַתִּיצֵב בְּכָל גְּבֹל יִשְׂרָאֵל: (ו) יִתֵּן לָנוּ שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִבְּנֵי וְהוֹקְעָנוּם⁶ לְה' בְּגִבְעַת שָׁאוּל בְּחִיר ה'...⁷

לעמי כנען (ראה למשל בראשית ט"ו, טז), וייתכן אפוא שהדגשה זו רומזת לשלון הפרשה האוסרת כישוף וניחוש: "כִּי אַתָּה בָּא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לֹא תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֵבַת הַגּוֹיִם הֵהֱם. לֹא יִמְצָא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ... וְשָׂאֵל אוֹב וַיְדַעְנִי וְדָרַשׁ אֶל הַמֵּתִים... כִּי תוֹעֵבַת ה' כָּל עֲשֵׂה אֵלֶּה וּבְגִלְלַת הַתּוֹעֵבַת הָאֵלֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵי... כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל מַעֲנִיִּים וְאֶל קַסְמִים וְשִׁמְעוֹנִי (דברים י"ח, ט-יב). יושבי הארץ היו ידועים בשימוש באמצעי ניחוש וכישוף, וייתכן שכשהכיר את האובות והיידעונים, הרג שאול גם מן הגבעונים, אשר שלחו את ידיהם בתועבות אלו כשאר גויי הארץ.

4 נראה שאפשרות זו קשורה למילה "אֲכַפֵּר" שבדברי דוד. אחת מצורות הכפורה במקרא היא תשלום כופר (ראה לדוגמה שמות כ"א, ל), ועל כן הניחו הגבעונים שגם אפשרות זו עומדת על הפרק.

5 הצירוף קשה, וכמה פירושים הוצעו לו. רש"י ובעל המצודות כתבו שהכוונה 'חשב להשמידנו', כמו בפסוק "אוֹתִי דָמוֹ לְהָרֵג וְאֶת פִּילְגְשִׁי עָנּוּ וְתָמַת" (שופטים כ', ח); אך הפירוש קשה, שהרי נאמר כאן "דָּמָה לָנוּ" ולא 'דימה להרגנו' כמו שם. אחרים פירשו ש"דָּמָה" הוא לשון כריתה, כמו בפסוק "נִדְמָה שְׁמֵרוֹן מְלָכָה כְּקֶצֶף עַל פְּנֵי מַיִם" (הושע י', ז), ועיין רד"ק שם.

6 לשון זו נזכרת בספור אחר שנסיותו דומות – פרשת בעל פעור, שאף בה הוצרכה כפרה להניח חרון אף: "קַח אֶת כָּל רְאֵשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע אוֹתָם לְה' נִגְדַת הַשָּׁמַיִם וְיִשֵּׁב חָרוֹן אַף ה' מִיִּשְׂרָאֵל" (במדבר כ"ה, ד).

7 אין ברור מדוע מצינים הגבעונים את בחירתו של ה' בשאול (עיין שמ"א ט', ב; י', כד). חז"ל פירשו שביטוי זה אכן איננו מדברי הגבעונים, אלא עדות של הכתוב ("בת קול"), המזכיר את שאול לטובה (עיין רש"י ורד"ק).

ד. מעשה רצפה בת איה

לאחר הוקעתם של חמשת בני מרב ושני בני רצפה בת איה פילגש שאול, עושה רצפה בת איה מעשה יוצא דופן:

(י) ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתף מים עליהם מן השמים ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה:

מה משמעותו של מעשה זה? נראה שניתן להבינו על פי פסוק בספר יחזקאל: "כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר. להעלות חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות" (יחזקאל כ"ד, ז-ח). דם שלא נטמן באדמה ולא כוסה בעפר זועק אל השמים ותובע את כפרתו.¹⁴ בסרבה לקברם זעקה רצפה בת איה את זעקת בניה, ששילמו את המחיר על חטאו של אביהם.

ברם, נראה שיש למעשה זה עוד משמעות אחרת, שכדי לעמוד עליה עלינו להמשיך לקרוא את הסיפור עד סופו:

(יא) ויגד לדוד את אשר עשתה רצפה בת איה פלגש שאול: (יב) וילך דוד ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי גיש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלאום שמה פלשתים [שם הפלשתים כתיב]¹⁵ ביום הכות פלשתים את שאול בגלבע.¹⁶ (יג) ויעל משם את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו¹⁷ ויאספו את עצמות המוקעים: (יד) ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימין בצלע¹⁸ בקבר קיש אביו ויעשו כל אשר צוה המלך ויעתר א-להים לארץ אחרי כן:

לכאורה יש סתירה בין האמור בפס' י' 'עד נתף מים עליהם מן השמים' לבין האמור בפס' יד 'ויעתר א-להים לארץ אחרי כן'. מתי ירד הגשם? האם בעקבות מעשיה של רצפה בת איה, או שמא רק לאחר הקבורה בציוויו של דוד? רד"ק כתב: "ומה שאמר 'עד נתן המים עליהם' – ירדו גשמים מעט להודיע שיקברו אותם, ואחר שקברו אותם נעתר הא-להים לארץ וירדו גשמים הרבה". דא עקא, שהמילה

14 וכזעקתו של איוב: "ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי" (איוב ט"ז, יח). רעיון זה עומד גם ביסוד הפסוק "ולארץ לא יכפר לדם אשר שפף בה כי אם בדם שפכו" (במדבר ל"ה, ג): אין הארץ מטהרת מן הרצח עד שיענש הרוצח.

15 ההבדל בין הקרי והכתיב הוא בחלוקת האותיות בין התיבות. וכבר עמדנו על תופעה זו ועל תופעות דומות לה לעיל פרק ה' (שיעור 10 הערה 7).

16 הכתוב מוסב על המסופר בשמ"א ל"א, ח-יג: הפלשתים תלו את גוויות שאול ובניו בחומת בית שאן, ואנשי יבש גלעד הסתכנו, הורידו אותן משם בלילה וקברו אותן תחת האשל ביבש גלעד.

17 אמנם בשמ"א ל"א, יב נאמר "ויקחו את גוית שאול ואת גוית בניו מחומת בית שן ויבאו בבושה וישרפו אתם שם" – משמע ששרפו את הגוויות; אך בפסוק שלאחריו נאמר "ויקחו את עצמתיהם ויקברו תחת האשל בבושה", ואם כן, הקושי הוא כבר שם. הגישות השונות ביישוב הסתירה הובאו בשיעורנו שם (שיעור 57 הערה 9).

18 צלע היא עיר בנחלת בנימין (עייני יהושע י"ח, כח).

דוד מוצג כאן כאנטיתזה לשאול: שאול הפר את השבועה לגבעונים, ואילו דוד זוכר את שבועתו ליהונתן,¹² ומשום כך אין הוא מוסר לידיהם את מפיושת בן יהונתן.¹³

אזכור יהונתן בן שאול נותן לפרשה ממד נוסף. כזכור, בנסיבות אחרות הקפיד שאול עד מאוד בעניין השבועה. לאחר שהשביע את העם שלא לאכול עד תום המלחמה עם פלשתים (שמ"א י"ד, כד, כו), ויונתן, שלא שמע את השבועה, הפר אותה בלא יודעין, קבע שאול נחרצות "מות תמות יונתן" (שם, מד). הנה כי כן, מי שהיה מוכן להמית את בנו על שהפר שבועה בשגגה, נדרש כעת לשלם בחיי צאצאיו על שהפר שבועה בעצמו.

ואולם, כשלא עלה הדבר בקנה אחד עם רצונו, לא תמיד שמר שאול על שבועתו. לאחר שתמה יונתן באוזני שאול על רדיפתו את דוד נאמר: "וישמע שאול בקול יהונתן וישבע שאול חי' אם יומת" (שמ"א י"ט, ו). אבל פסוקים אחרים לאחר מכן מסופר כיצד הפר שאול את שבועתו שלו: "ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר ודוד נס וימלט בלילה הוא. וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו ולהמיתו בבקר" (שם, י-יא)!

דוד, לעומת זאת, הקפיד בעקיבות לשמור את שבועותיו. ביטוי לכך ראינו לא מכבר: דוד שמר על שבועתו לשמעי בן גרא שלא ימות (י"ט, כד), ורק לפני מותו ציווה את שלמה למצוא דרך להביא על שמעי חיוב מיתה מחודש (עייני מ"א ב, ח-ט, לו-מו). במזמורי תהילים דוד חוזר פעמים רבות על חשיבות השמירה על השבועה, לדוגמה: "מזמור לדוד, ה' מי יגור באהלך מי ישכן בהר קדשך... נשבע להרע ולא ימר" (תהילים ט"ו, א, ד); "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו? נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה" (שם כ"ד, ג-ד).

עם כל הקושי שבדבר, מעשהו של דוד היה כנראה הכרחי גמור. ערכה של השבועה עמד מאחורי הרעב הקשה, והצלת עם ישראל הייתה כרוכה במעשה הכואב הזה. ואכן, נראה שהמקרא מצדיק את המעשה: הקב"ה הוא שמודיע לדוד כי הרעב בא על הפרת השבועה, ודומה שהריגת צאצאי שאול היא תנאי הכרחי להפסקתו. נמצאנו למדים עד היכן עלול להגיע עונשו של חילול שבועה מצד אחד, ומצד שני אנו עומדים כאן על ניגוד נוסף שבין דוד לבין שאול במה שנוגע למידת המחויבות והאחריות שנהגו בשבועה.

12 שבועה זו נזכרת פעמיים בשמ"א כ': "ויסוף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אתו כי אהבת נפשו אהבו" (שם, יח); "ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם ה' לאמר ה' יהיה ביני וביניך וביני זרעי וביני זרעך עד עולם" (שם, מב) – וכאן נזכר שהשבועה הייתה בשם ה', כאמור אצלנו).

13 ואף לא את בנו הקטן מיכה, שכבר נזכר לעיל ט', יב (ועייני דה"א ח', לד).

ויהונתן בנו, שלא שלטה בהם רמה, ונטלו אותם ונתנו אותם בתוך ארון. ועברו את הירדן, שנאמר 'ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו וגו' ויעשו כל אשר צוה המלך'. מה צוה המלך? צוה להיות מעבירין ארונו של שאול בכל גבול שבט ושבט, והיה השבט שנכנס בו ארונו של שאול היו יוצאים הם ובניהם ובנותיהם ונשותיהן וגומלין חסד עם שאול ובניו, כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן. וכיון שראה הקב"ה שגמלו חסד, מיד נתמלא רחמים ונתן מטר על הארץ, שנאמר 'ויעתר א-להים לארץ אחרי כן' (ילקוט שמעוני שמואל ב רמז קנד).

"נתן" מציינת בדרך כלל כמות אדירה, ולא "גשמים מעט".¹⁹ ועוד, שפס' ט-י מדגישים שלוש פעמים שהסיפור היה בזמן הקציר – תקופה שבה גשם הוא דווקא סימן פורענות, שהרי הוא עלול להשחית את מעט היבול שצמח בשנת הבצורת.²⁰

נראה אפוא שהגשם הראשון לא סימן את היענות ה' לארץ, אדרבה, היה בו ממד של פורענות.²¹ וכל כך למה? משום שלאחר המעשה הנורא (הגם שהיה מתבקש) של מסירת צאצאי שאול לגבעונים, לא התערב דוד בגורל המוקעים ולא דאג לקבורתם. יתרה מזאת, המקרא מדגיש שלא היה זה מקרה חד-פעמי, שהרי כך נהג דוד גם בעצמות שאול ויהונתן עצמם: גופותיהם נותרו קבורות בעבר הירדן, ביבש גלעד, ולא הובאו לקבר אבות. התנהגותה של רצפה בת איה היא אפוא ניגוד להתעלמותו של דוד מגורל בניה.

מכאן נוכל להבין מדוע אירע עונש הרעב על מעשהו של שאול בזמן מלכותו של דוד דווקא. הנה כי כן, מתברר שלא רק שאול חטא בשבועה, אלא גם דוד (הגם שברמה אחרת לגמרי, כמובן), שלא קיים את שבועתו ליהונתן במילואה. דוד היה צריך לשמור אמונים ליהונתן גם לאחר מותו, ולהביאו לקבר אבות. יחסו של דוד לבני שאול המוקעים הוא אפוא ביטוי ליחסו לקבורת אנשי בית שאול בכלל.

דבר זה מפורש כבר בגמרא: "ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים: 'אל שאול' – שלא נספד כהלכה; 'ואל בית הדמים – על אשר המית הגבעונים' (יבמות עח ע"ב). וביתר הרחבה במדרש (במדבר רבה [וילנא] ח ד):

'על שאול' – שלא עשיתם עמו חסד ולא נספד כהלכה. אמר לו הקב"ה: דוד – אינו שאול, שנמשח בשמן המשחה? אינו שאול, שבימיו לא נעשה עבודת כוכבים בישראל? אינו שאול, שחלקו עם שמואל הנביא? ואתה בארץ והוא בחוצה לארץ!

ברם, כפי שכבר ראינו פעמים מספר בעבר, דוד מצטיין בהיותו איש התשובה. גם כאן דוד מבין מה עליו לעשות, והוא מביא את עצמות שאול ובניו – אלו שנפלו עמו ואלו שהוקיעו הגבעונים – לקבורה בנחלת אבותם. אז, ורק אז, מסתיימת הפרשה העגומה: "ויעתר א-להים לארץ אחרי כן". וכפי שמרחיב המדרש:

מיד עמד וכנס כל זקני ישראל וגדוליהם, ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד ומצאו את עצמות שאול

*****
 * כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תש"ע
 * עורך: בעז קלוש
 * *****
 * בית המדרש הווירטואלי
 * מוסדו של
 * The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
 * משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 * דוא"ל: office@etzion.org.il
 * לביטול רישום לשיעור:
 * <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>
 * *****

19 כגון 'וַיַּחַדְלוּ הַקְּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא נָתַף אַרְצָה' (שמות ט', לג); 'כַּאֲשֶׁר נָתַף אִפִּי וְחַמְתִּי עַל יִשְׂרָאֵל וְרוּשְׁלָם כִּן תִּתֵּן חַמְתִּי עֲלֵיכֶם בְּבִאֲכֶם מִצְרַיִם' (ירמיהו מ"ב, יח). ועיין נחום א', ו ואיוב ג', כד.

20 וכן מפורש בשמ"א "ב, יז: "הֲלוֹא קָצִיר חֲטִיִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל ה' וַיִּתֵּן קְלוֹת וּמָטָר וְדָעוּ וְרָאוּ כִּי רָעַתְכֶם רָבָה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי ה'". ועיין מסכת תענית דף ב ע"ב.

21 ייתכן שסיפור זה הוא הרקע לסיפור חוני המעגל (תענית כג ע"א), שאף שם בתחילה "ירדו בזעף, עד שכל טפה וטפה כמלא פי חבית, ושיערו חכמים שאין טפה פחותה מלוג. אמרו לו תלמידיו: רבי, ראינוך ולא נמות, כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם!".